

ANLAMAK İÇİN YENİ BİR DİL KURMAK —Kürt Sorunu Üzerine—

Necdet Subaşı*

“Yeni bir dil olmadan yeni bir dünya kurulamaz”

İngeborg Bachmann

Kürt sorunu, Türkiye'nin devlet olarak Kürt vatandaşlarıyla sürdürdüğü ilişkilerinin özellik ve sınırlarını yansıtmak üzere kullanılan bir kavramdır. Sorunun ortaya çıkardığı karşılıklı maliyetler sıkıntılı, can yakıcı ve hatta sıklıkla yaşama haklarını yok eden kalıcı hikâyelere yol açmıştır.

Konu etrafında dillendirilen kavramlar radikal bir siyaset lehçesinin nüanslarına tabi kılındığı için, Kürt sorununu empatiye kapı aralayan bildik bir kavramsal şebekeye bağlanarak konuşmak zordur. Çünkü Kürt sorununun, mevcut dil dünyaları içinde kal(ın)arak ya da belli başlı söylem kalıplarıyla yetin(il)erek anlaşılması ve bunlarla birlikte mesafe alınması imkânsızdır. Kavramsal çerçeveye bütünüyle siyasallaşmıştır ve her bir kavramın taşıdığı anlam, sonuçta belli bir hegamonik söylemin ayrıştırıcı dilini yansıtmaktadır. Olayı husumet, gerilim, çatışma, savaş ve barış kavramlarıyla açıklamaya çalışanların gerçekte bütün bu kavramları işlevsel düzeyde birer kodlama olarak kullandıklarını ve böylelikle taraftar siyasetine kilitlenmiş dillerin de, sorunun anlaşılmasından çok karmaşıklaşmasını hızlandırdığını kavramak gerekir.

Bütün bu özelliklerine rağmen Kürt sorunu bugün taraf(tar)ları yeterince tanı(mla)namayan bir dünyada cereyan etmektedir. Sınırlar genişlemiş, konu uluslararası bir

* Muğla Üniversitesi Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi

nitelik kazanmıştır. Nihayet sorun sadece Türkiye'nin sınırlarıyla ve bunu önceleyen hassasiyetlerle ilişkili değildir. Birbirine komşu ülkelerin coğrafyasında (Türkiye, İran, Irak, Suriye) kadim zamanlardan beri mukim olan Kürtler, şimdi dünyanın her yerindedir. Bölgenin sakinleri olarak Kürtler kadar diaspora Kürtleri de sorunun kayda değer birer ögesi olup konuşmaya başlamışlardır (Alinia, 2007; Lundgren, 2008).

Modern Kürtlük

Kürt sorunu bir anlamda modernleşme sorunudur. Bu nedenle Kürt sorununu anlamak da modernliğin kavramsal şebekesiyle ancak mümkün olabilir. Sorunun çerçevesi, ulaşabildiği sınırlar, modernleşme sürecinin ürettiği zihniyet dünyası içinde şekillenmiştir. Modernliğin monolitik evreni içinde gerçekleşen Cumhuriyet'le birlikte ulus-devlet modeli, vazgeçilmez bir yaşam stili ve kriteri olarak devreye sokulmuştur.

Modernliğin ontolojik ve epistemolojik düzeylere sarkan köklü taleplerini tartışmasız evrensel sayan ve bu sistematige tam bir sadakatle uyulmasını öneren Türk deneyiminde, sonuçta farklılıkları görünmez kılan yeni bir retorik gündelik yaşamın olmazsa olmaz sabiteleri arasına yerleştirilmiştir (Poulton, 1995; Smith, 1994; Gellner, 1992). Böylece İmparatorluk sisteminde milletlerin varlıkları birer katılım öznesi olarak takdir edilirken modern ulus devlette, bilumum farklılıklar, birer huzursuzluk kaynağı olarak görülmüştür. Oysaki Osmanlı toplumsal çeşitliliği içinde diğer tüm mill(iy)etler gibi Kürtler de kendi varlık taleplerini verili imkânlar dünyasında dillendirmişler ve kayda değer bir dışlanmayla karşılaşmamışlardı. Zaten mevcut devletin etnik vurguya dayalı olmayan varlık ve işleyişi, bu bağlamlardan beslenen tüm farklılıkların kayda değer bir sorun kaynağı olarak görülmesini zorlaştırıyordu (Özoğlu, 2005). Osmanlı toplumsal yapısındaki siyasal sorunların çözümlenmesinde kullanılan dil ve siyaset, öteden beri revaçta olan İslâmi bir referans sisteminden ve geleneksel sadakat ilişkilerinden devşiriliyordu.

Türk modernleşmesiyle birlikte ortaya çıkan gerilimlere bakıldığında, içinde varlığını bugüne kadar sürdürmeyi başaran en şiddetli itiraz ve muhalefetin Kürtlerin tazyikiyle birlikte ortaya çıktığı görülür (Ökem, 2006: 326; Yeğen, 2006; Akyol, 2007). Türk modernleşmesinin Tanzimat'tan başlayarak özellikle Cumhuriyet'le birlikte giderek netleşen sistematığı, Kürtlerin de kendi varlıklarını modern kimlik kurgusuyla keşfetmelerinin önünü açmıştır. Görece geç sayılabilecek kimlik arayışlarının gecikme nedenleri arasında Kürtlerin genel olarak müslüman olmaları yatmaktadır. Baskın düzeydeki müslümanlık, etnik ayrışma isteklerini ümmet bağı karşısında bir hayli zayıflatmış olmalıdır. Bu da Türkiye'deki etnik hassasiyetlerinin uzunca bir süre elitist bir ilgiyle sınırlı kalmasını sağlamıştır. Zamanla Türk modernleşmesinin sekülerliği yaygınlaştırarak derinleştiren atakları ve laikliğin gündelik yaşamda belirleyici bir referans düzeyine çıkarılması da, toplumsal alandaki sorunlu sayılabilecek pek çok konunun din diliyle olan bağını ve çözümlenme şansını zayıflatmıştır (Yüksel, 1993).

Türk modernleşmecilerinin Cumhuriyet'in yapılandırılması sürecinde kullandıkları söylemler, gündelik hayatlarını önemli ölçüde İslâmi referanslar eşliğinde sürdüren müslüman Kürtler için kritik sayılabilecek birtakım süreçleri başlatmıştır. Bu gelişme Kürtlerin öteden beri derin bir duyarlılıkla bağlandıkları dini, kültürel ve coğrafi düzeydeki mensubiyet haritalarını altüst etmiş hatta yeniden şekillendirmiştir. Bundan böyle din denince “Türk İslâmı”, kültür deyince belli bir filtreye tabi tutulmuş denetimli bir “Türk kültürü”, etnik kimlik denince de sadece “Türklük” baki kalmak üzere yeni bir zihniyet dünyasına geçiş yapılmaktadır (Eisenstadt, 1999).

Cumhuriyet'in kuruluşunda belirgin olan ve daha çok kaygı ve korkularla takviye olunan “beka algısı”, modernleşmenin kurucu fikriyatının bile sonradan “Türk işi” sayılabilecek şekilde yeniden tanzim edilmesine yol açmıştır. Osmanlı bakiyesinin beslediği

potansiyel geriye dönüş arzuları ve Sevr'in ortaya çıkardığı "herkes düşman anlayışı" bu çerçevede etkili olmuştur. Bütün bunlarla birlikte Türk modernleşmecilerinin yüzlerini Batı'ya dönmüş olduklarını, Aydınlanmacı bir retorikle toplumun ıslah edilmesi gerektiğine fazlasıyla inanıp bağlandıklarını da unutmamak gerekir. Bu inancı, Anadolu'da Misak-i Milli etrafında oluşan yeni duyarlılıklar kadar bu duyarlılıklardan beslenen tahayyüller de etkilemiştir. Yanı sıra Türk siyasi elitlerinin birer Batıcı olarak "aydınlığa giden yolda" asla uzlaşma kabul etmez radikalizmleri de toplumun öngörülen şekliyle yapılandırılmasını hızlandırmış olmalıdır (Zürcher, 1998).

Kürt sorunu bu hissiyatın yarattığı düzenleme ve müdahalelerden beslenmektedir. Bu bağlamda özellikle Kürt siyasal hareket(ler)inin kendi meşruiyet(ler)ini sağlamak ve pekiştirmek için kamuoyu önünde sık sık dile getirdiği iddialar arasında inkâr, tecrit, tenkil vs. gibi devlete karşı yöneltilmiş suçlamalar dikkat çekicidir. Bu iddialardaki ana tema, Kürtlerin sıklıkla yok sayıldıkları, Cumhuriyet'in kurucu bileşenleri arasında yer aldıkları için taltif edilmeleri, hatta yurttaşlar arasında eşit olarak yerlerini almaları gerekirken ısrarla dışarıda bırakıldıkları, zaman zaman kuvvetli bir insiyakla açığa çıkan görünürlük taleplerinin de sık sık şiddete maruz bırakıldığı, görece normalleşme sayılabilecek dönemlerde bile incelmış stratejilerle bastırıldıklarıdır (Krş. Bozarslan, 2007; Kutschera, 2001). Öte yandan Kürtlerin yaşadıkları süreçlerden hareketle sık sık eksen değiştiren söylemleri de bugün ana istikameti çatışmacılık olan bir çerçevede etrafında sabitlemiş durumdadır (Krş. Aktan, 2008; McCartney, 2007).

Türk(lüğ)ün Kapsadıkları

Türk modernleşmesinin belki de en belirgin paradoksu, Cumhuriyet yapılandırılırken takip edilen prosedürde içkindir. Azınlıkların statüsüne ilişkin olarak Lozan'da açıklığa kavuşturulan müzakerelerde yer alan ve gayri Müslim unsurlar dışındaki tüm etnik öğeleri,

Türk ve Müslüman unsuru olarak birleştiren bir tasavvur, bütün bu tasarrufların ilerde etno-dini bir tanımlama olarak birtakım sorunlara yol açacağını hesap dışı tutmuştur.

Cumhuriyet kurulurken toplumun bileşenleri arasında pek çok dini ve etnik unsur yer alıyordu. Bunlar da müslümanlar ve gayr-ı müslimlerden oluşuyordu. Gerçi Türk olmak müslüman olmak demektir ancak Türklük zamanla hem ulus olarak bir etnik tabana hem de dini bir aidiyete işaret edilecek şekilde kurulmuştur. Bu ayrışmada Türklerin toplamda müslüman oldukları zımnen kabullenilirken, gayr-ı müslim toplulukların da Türk olmadıkları beyan ediliyordu. Bu fazlasıyla karmaşık olan tarifi ilerde yaratacağı gerilim, müslim ve gayr-ı müslim unsurların tamamını Türklük üst kimliği altında tutularak daha baştan aşılmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda etnik açıdan aynı paydada yer almaları olanaksız olsa bile Türkiye'nin gayr-ı müslim olmayan vatandaşları da Osmanlı toplumsal yapısındaki aidiyetleri temelinde yeniden tanımlanmıştır. Öte yandan kendini dini bir strüktür içinde tanımlama konusunda her zaman dikkatli olan Cumhuriyet ise bir yandan Türk kimliği adı altında kuşatıcı bir homojenlik arayışı içine girerken bir yandan da tüm etnik unsurları İslâm terkihi içinde tanımlamakta hiç bir beis görmemiştir. Böylece Türk kavramının içeriklendirilmesine bağlı olarak Müslüman olmayan azınlıkların da kabullenmek durumunda kaldıkları bu tasarıma Alevi, Kürt ve diğer etnik-dini topluluklar da dâhil edilerek yeni bir kimlik alışı yaratılmaya çalışılmıştır.

Osmanlılık üst kimliğinden mülhem olan bu yapılan(dır)mada Türkiye toplumunun ancak belli bir yüzdesini oluşturan Türklük kavramı, diğer unsurları da içeren kapsayıcı bir şemsiye kavrama dönüştürülmüştür. Burada yapılmak istenen Türklüğü, etnik ve kültürel bir kalıp üzerinden kuşatıcı bir kimlik olarak öne çıkarmak ve "Osmanlılık"ta içkin olan dinsel aidiyetleri olabildiğince azaltarak seküler kimliği takviye etmektir. Böylece amaç tüm toplumu, ulus devletin kriterlerine bağlı olarak homojenleştirmektir. Ancak bu denklik

oldukça yüzeyseldir. Türklük kavramının farklı kültürel kimlik unsurlarını içine alan kuşatıcılığı karşısında Kürtlük hiç de birbirine muadil tutulamayacak bir şekilde başlı başına etnik bir unsurdur. Türk modernleşme sürecinde Cumhuriyet, Osmanlı sisteminden devraldığı kimi özellikleri, pragmatik düzeyde devam ettirmekte sakınca görmese de Türklüğün özsel bir kimlik olarak öne çıkarılmasında her zaman etnik bir vurgunun hissettirilmesine özen gösterilmiştir.

Aslında başta Kürtlük olmak üzere diğer etnik ve kültürel unsurların, modern değerler üzerinden inşa edilerek Türklüğe dâhil edilmesi, bunların devletle olan mesafelerini de bir hayli derinleştirmiştir. Osmanlı'da modernleşmenin henüz zayıf bir tercih olarak öne çıkmaya başladığı dönemlerde, çoğu İmparatorluk başkentinde ikamet eden Kürt seçkinlerinin ayrı bir ulus olarak kendi farklılıklarının korunacağı bir devlet öngörmeleri, o günler için olsa olsa günün modasına uygun entelektüel fantezi olarak revaç bulabilirdi. Bu nedenle onların bu taleplerini bir ütopyadan öteye götürmek mümkün değildi. Çünkü toplumsal bağlam ve zihniyet dünyasının buna vize vermesi imkânsızdı. Kaldı ki Anadolu'nun özellikle doğu ve güneydoğu bölgelerinde yoğunlaşan Kürtlerin coğrafyasını Osmanlı toplumsal haritası içinde "Kürdistan" olarak tanımlamak bile, taraflar için ne siyasi bir imtiyaz ne de potansiyel bir tehdit olarak anlaşılabilirdi. Osmanlı toplumunda etnik işaret ve temaların ayrıştırıcı ve güvenliği zedeleyici bir yanından söz edilemezdi. Ancak bu imgeler Cumhuriyet'le ve onun modernleşme siyasetiyle birlikte anlaşılır bir sıkıntıya yol açacaktı (Bkz. Bozarlan, 2002).

Dindışı Atflar

Kürtlerin siyasi nitelikli bir kimlik ögesi olarak modern devletle karşı karşıya gelmeleri genellikle Şeyh Sait isyanıyla başlatılmaktadır. Gerçi modern tarih yazımında Kürt isyanları Emir Bedirhan'a kadar geri götürülse de (Krş. Kutschera, 2001), bu durum çağdaş Kürt hareketinin söylem ve limitleri dikkate alındığında ikna edici değildir. Emir Bedirhan'ın

muhalefet söyleminde içkin olan ana tema aşiret-devlet-teba bağlamında değerlendirilebilecek siyasi pazarlıklarla ilişkiliydi. Kürtlerin zaman zaman ortaya çıkan ve ancak küçük ölçekli sayılabilecek kalkışma temrinleri şeklinde tanımlanabilecek isyanları, çoğunlukla geleneksel siyaset taktikleriyle dengelenebilmiştir ancak bunların hiçbirinde devlete dâhil olmakla ondan kopmak arasında gidip gelen köklü bir sadakat sorunu yaşanmamıştır. Yeni kurulan Cumhuriyet'in ideallerine karşı yüklü bir protesto olarak görülen Şeyh Sait isyanında ise, gerçekte Atatürk devrimlerinden duyulan hoşnutsuzluklardan mı yoksa bu hoşnutsuzlukları harekete geçiren bir provokasyondan mı kaynaklandığı henüz yeterince açıklığa kavuşturulamamış bir aktivite mevcuttur (Van Bruinessen, 2003). Bununla birlikte resmi tarihte Şeyh Sait isyanı sonradan pek çok vesileyle tekrarlanıp hatırlatılacağı gibi bir irticai başkaldırı olarak gösterilmiştir. Buna göre olay “gerici” özellikleriyle maluldür ve sözkonusu isyanın arkasındaki amiller arasında bölgedeki istikrarı baltalamak isteyen “dış güçler” en başta yer almaktadır.

Bölgenin geleceği üzerine uluslararası güçlerin her zaman dikkatli hatta teyakkuz halinde olduğu iddiası, Cumhuriyet seçkinlerinin her zamanki iddialarının en başında yer almaktadır. Bu hareket Kürtlerin, dinsel duyarlılıklarla gerçekleştirdikleri son başkaldırıları olarak tarihe geçmiştir. Nitekim bu isyanda öne çıkan ve artık bir sitemden çok daha ilerilere giden suçlamalar, modern devletin dini devre dışı bıraktığından duyulan kaygılarda buluşmuştur. Hilafet lağv edilmiş, periyodik devrimlerle de Kürtler başta olmak üzere tüm Müslümanların dini ve kültürel yaşamlarının açıkça tehdit altında olduğu iddia edilmiştir. Kürtlerin başlangıçta daha çok İslâmi gerekçelere bağladıkları bu isyanları, sonuçta devletle kendileri arasında kalıcı bir soğukluğa yol açacak temelli bir ayrışmanın güçlü ilk nüveleri olarak değerlendirilebilir. İsyanın arkasında ne gibi itkiler, kışkırtma ve yönlendirmelerin olduğu gibi sorulara verilen cevaplar, bugün için tüm tarafları ikna etmekten uzak olsa da sonuçta Kürtlüğün yeni tabiatı 60'lı yıllara gelinceye değin uzunca bir süre etnik duyarlılığı

örtbas edecek şekilde dinsel bir çerçevede ele alınmıştır (Yeğen, 1999; Çakır, 2004; Kirişçi, Winrow, 2000).

Kürtler varlıklarını, halen tam olarak çözü(e)memiş aşiret örgütlenmeleriyle sürdürmektedirler (Barth, 2001). Osmanlı toplumsal yapısında tüm etnik, dinsel ve kültürel topluluklar milletler sistemine bağlı olarak muhtelif kontratlarla devlete tabi olmuşlardı. Kürtlerin mevcudiyetinde ise toprak bağımlılığı ve dinsel öğelerin belirleyiciliği ortak bir temaydı. Kürt aşiretlerinin geleneksel yapısı, ancak modernleşme ve ulus devlet projesi içinde tehdit edici bir yapılanma olarak görülmüştür. Yapılanmasına tam olarak nüfuz edilemeyen aşiret düzeni, yeni rejimin aktörlerini sürekli olarak kaygılandırmıştır (Van Bruinessen, 2003; Beşikçi, 1992; Yalçın-Heckmann, 2006).

Modern Cumhuriyet, her şeye rağmen potansiyel bir tehlike olarak gördüğü etnik unsurları, dinsel aidiyetleri temelinde muhatap olarak görmekten özellikle uzak durmuştur. Cumhuriyet'in etnik vurgulara sahip her unsurun kademeli olarak Türkleştirilebileceğine olan inancı tamdı. Bu ilke etrafında gerçekleşen inkılâplar sayesinde birörnek toplum yaratma çabasında oldukça önemli sayılabilecek mesafeler alınmıştır (Yıldız, 2001; Yeğen, 2006).

Modernleşme sürecinin başlangıç etaplarında Kürtler, varlıklarını gelenekten devraldıkları aşiret yapılarıyla, dinselliğin etnik imgelerle harmanlandığı söylemleriyle, kısaca ağa ve şeyh arasındaki ilişkiselliğe dayalı bir örgütlenmeyle sürdürmüşlerdi (Van Bruinessen, 2003; Yüksel, 1993). Örneğin bugün bile Nakşibendîliğin Anadolu'ya giriş yolları Kürtlerin yoğun olduğu coğrafyadan geçmektedir. Kürtler, Nakşîliğin Anadolu'ya geçişinde ve yayılmasında en bariz etkilerle mücehhezdirler. Kürtlere göre İslâm'ın uygulanışı, geleneksel olarak bir tarikata mensup olmakla bağlantılıydı. Böylece Kürt kimliği bir dereceye kadar Nakşibendîlikle özdeşleşmiştir (Algar, 2007: 509; Subaşı, 2001).

Kürtlerin dinselikle iç içe geçmiş etnik vurgularının çözülmesi, Türk modernleşme projesinin belki de en önemli adımlarından biri olarak değerlendirilebilir. Nitekim Kürt ulusalcılarını Türk ulusalcılarıyla birleştiren simetrik ortaklığın ardında ulus devlet arzusunu besleyen güçlü bir tahayyül yer almaktaydı. Aynı bilişsel müfredata tabi olan tüm vatandaşlar gibi Kürtler de yeni paradigmanın öne çıkardığı soru(n)lar etrafında kendi kimlik mekânlarına yönelmeye başladılar. Türk ulusalcılarının zaman zaman sınırları zorlamakla tebarüz eden etnik arın(dır)ma çabaları, kitlesel bir destek bulmamışsa da modern Türk milliyetçiliğini takviye eden bir üst dil olarak Türklük vurgusunun her zaman hâkim bir çerçeve olarak kullanıldığını göz ardı etmemek gerekir (Yıldız, 2001).

Sorunlu Diller

Kürt sorununun 60'lı yıllardan itibaren daha çok bir kimlik vurgusu ve kültürel haklar talebiyle güncellenen varlığı ve radikal bir lehçeyle harmanlanan siyasi dili, bugün laik ve seküler bir çerçeveye bütünleşmiştir. Kürt hareketinin fırsat buldukça kullanmaya çalıştığı pek çok öge, gelenekten devşirilse hatta geleneksel kimi öğeler birer fırsat alanı olarak seferber edilse bile modern Kürt tarih yazımının oluşturduğu kimlik, önemli ölçüde Türk kimliğinin kurulma zeminlerinden ödünç alınan modellerle varlığını sürdürmeye devam etmektedir (Bayramoğlu, 2008; Bozarlan, 2007; Yeğen, 2006). Yine de Kürt kimliğinin hâlihazırdaki seyrine dikkat edildiğinde, geleneğin beslediği değer ve söylemlerin terk edilmesi noktasında, özellikle şiddet yanlısı grupların oldukça kararlı olduğu gözlenmektedir. Bu nedenle modern Kürt tarihinin evreleri ele alındığında açıkça gözlenen, Kürtlüğün dinsel söylemlerden kademeli olarak tecrit edilmesidir. Böylece İslâmi geçmişinden arındırılan Kürt ulusçuluğu geleneksel yapılarla olan bağlarını koparmış hatta yok etmiştir. Siyasallaşmış Kürt seçkinlerinin din karşıtı stratejileri, hem Türk hem de Kürt

toplumunun maneviyat bileşenlerini tehlikeli birer referans ögesi olarak görmekte ısrarcı olmuştur (Şengül, 2004; Akyol, 2007; Özgür-Der, 2006).

Şeyh Sait İsyanı'ndan itibaren Kürt siyasetinin yeni bir güzergâha kavuşan muhalif jargonunda, muhtelif itirazların kalıcı dili Kemalist toplumsal değişme projesinin yönüne doğru bir eleştiri taşımakla sınırlı kalmaksızın, Kürtlerin etnik ve kültürel haklarının vurgulanmasına doğru evrilmiştir. Kürtlerin modern Cumhuriyet'in kuruluş paradigmasına uygun olarak önce “görünmemesi”, ardında da görünürlük kazananların bir şekilde bastırılmasıyla başlayan algılama sorunları, bugüne kadar süregelen gerilim ve çatışmaların yegâne gerekçesi olmuştur. Bununla birlikte mevcut gelişmelerin Kürt halkının tamamı açısından onaylanıp onaylanmadığı konusunda kesinlikli bir yargıya ulaşmak da imkânsızdır.

Devlet ve onun belli başlı aygıtları, ülkenin birlik ve beraberliğine sık sık vurgu yaparak söz konusu gerilimi bir avuç eşkıyanın haksız ve mesnetsiz başkaldırısına bağlarken, Kürt hareketinin politik aktörleri de bugün artık önemli ölçüde şiddetle özdeşleşen çıkarlarını bütün bir Kürt kamuoyunun geleceği için elzem bulmaktadır.

Olayın taraflarca algılanması farklılık arz eder: Örneğin Cumhuriyet'in fikriyatı açısından bakıldığında devlet, kendi bağımsızlığının sarsılmasına asla izin vermeyecektir. Nitekim Anayasa'nın “*Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir*” ve “*Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Dili Türkçedir*” şeklinde ifade edilen hükümleri yine Anayasa gereği ne değiştirilebilir ne de değiştirilmesi teklif edilebilir. Bu özelliğiyle de Türkiye Cumhuriyeti devleti üniter bir devlettir. Demokratik ve laik bir toplumsal düzen öngörülmüş, devlet de bu niteliğe uygun bir şekilde yapılandırılmıştır. Karmaşık siyaset ilişkileri ve toplumsal huzursuzluklar, tazyik, tahrik ve dirençlerle biçimlenen Kürt politikaları karşısında da devlet, talepkârlığının sınırlarını genişleten Kürtlerin mevcut pozisyonunu ülkeyi bölme arzusu taşıyan bir gayret olarak değerlendirir (Özcan, 1999). Öte

yandan yine de devlet, radikal siyasetle maruf Kürt hareket(ler)iyle, bu hareket(ler)in hiçbir şekilde parçası olmayan Kürtler arasında fark gözetmeye her zaman dikkat ettiğini sıklıkla vurgulama gereği duyar.

Cumhuriyet'in kuruluş yıllarına bakıldığında bir etnik payda olarak Kürtlerin resmi düzeyde varlığından söz etmek bir hayli zordur. Devlet söylemine göre ülkenin bütün vatandaşları Türktür ve bunlar arasında eşitliğe aykırı bir dilin öne çıkmasına asla izin verilemez. Bu nedenle ayrılıkçı niyetlerle Kürt sorununu dile getirenler, ülkenin bölünmez bütünlüğüne kastetme arzusundadırlar. Devlet açısından bakıldığında, Kürtlerle kendisi arasında hiç bir sorun yoktur. Ancak dış mihrakların etkisiyle bir kısım vatandaşlar devletle istenmedik bir şekilde karşı karşıya gelecek şekilde ayartılmaktadırlar. Devlet bu gibilerin hakkından gelecek iradeye de güce de sahiptir. Coğrafi ve demografik koşullardan kaynaklanan sorunlar zamanla aşılabilir. Gerçi bu türden sorunlara ülkenin her tarafında rastlamak olasıdır. Ayrılıkçı-bölücü Kürtler, bu ihmalleri istismar etmekte, kardeşi kardeşe düşürmekte, şiddeti araçsallaştırmakta ve böylece devletin gücünü zaafa uğratmak istemektedirler. İstismar ettikleri alanlar çoktur, ancak devlet bu alanların art niyetle kullanılmasına asla izin vermeyecektir. Ülkenin bölünmez bütünlüğüne kastedenler her halükarda pişman ve perişan edilecektir (Krş. Çay, 1993).

Aslında Devletin Kürt sorununa bakışı yekpare bir özellik taşımaz. Örneğin Kürt siyasetinin şiddete başvurusuyla birlikte devletin hegamonik söylemindeki ısrar eşzamanlı olarak farklılaşmıştır. Ancak devlet, kendisini meşru şiddet tekeline sahip olarak görmektedir. Cumhuriyet'in erken dönem koşullarında Kürtlerin statüsüne ilişkin olarak gerçekleştirilen tüm çalışmalarda, var olan sorunlar, her zaman bir pragmatizm eşliğinde ele alınmıştır (Akçura, 2008). “Kürtler var mıdır?” sorusuna devlet aracılığıyla verilen cevaplar, çoğu zaman güvenlik ve beka kaygılarıyla ölçümlenebilecek stratejilere teslim edilmiştir.

Cumhuriyet'in tamamına yayılan bir süreklilik içinde ele alınan Kürt sorunu, devlet söyleminde “modernleşme, merkezileşme, millileşme ve sekülerleşme” terimleri eşliğinde, giderek “ideolojik bir anlatı”ya dönüşmüştür. Bir kronolojik sürekliliğe sahip olmasa da “devlet söyleminde Kürt sorunu”nu anla(şıl)ma ve aş(ıl)ma çabaları şu safhalardan geçmiştir (Yeğen, 1999):

- *Türk vatanında Kürt yoktur (Kategorik inkâr söyleminin ortaya çıkışı),*
- *Hilafet ve Saltanatın canlandırılması hevesi (İrticai kalkışma olarak Kürt sorunu),*
- *Aşiret ve eşkıya bağlamında Kürt sorunu (Modernlik öncesi toplumsallıkların direnci olarak Kürt sorunu),*
- *Ecnebi kışkırtması (Yabancı devletlerin tezgâhı olarak Kürt sorunu),*
- *Düşman söylemi (Kırmızı kuvvetler olarak Kürtler),*
- *Bölgesel geri kalmışlık söylemi (İktisadi bütünleşme meselesi olarak Kürt sorunu).*

Yeni Bir Dil İhtiyacı

Sorunun bu minval üzere ilerlemesi gerçekte Kürt söyleminin devlet katmanlarıyla karşılıklılık içinde ele alınmasını kısıtlar. Tarafların birbirlerine kulak verme ve birbirlerini anlama imkânları, farklı hakikat iddiaları nedeniyle her seferinde kesintiye uğrar. Bir dilden bir dile geçmek bir dünyadan öteki dünyaya geçmek kadar zor olur. Sorun müzakereci bir dile asla dönüşmez. Tarafların diyalog ortamı her vesileyle bloke edilir. Kimi önceliklerle birtakım noktalarda yapısal değişikliklere ihtiyaç duyulsa da bu adımlar çok kere palyatif bir düzenleme çabasından öteye gitmez. Kürtlerin kimlik sunumlarına ve bu bağlamdaki isteklerine ilkesel sınırlar koyan devlet, bir yandan da bütün engellemelere karşın bölgesel düzeyde hiçbir ayırım yapma gereği duymaksızın Türkiye coğrafyasının her yanında başlattığı girişimlerle demokrasiyi ve ekonomik kalkınmayı topluma yaymak ister. Kürt siyaseti bu girişimleri bir uzlaşma arayışından çok pragmatik olarak görmekteki ısrarından vazgeçmiş değildir.

Kürt sorununun bugün ulaştığı noktalar, çözüm arayışı için yeni bir anlama çabasını zorunlu kılıyor. Artık sorunu anlamak için yeni bir dil kurmak ve onu da özenle kurmak

gerekiyor. Hiç kuşkusuz sorun taraf(tar)larca farklı algılanıyor. Her bir taraf kelimeleri, kavramları ve bütün bunlar üzerinden inşa ettikleri söylemlerini başka bir dilin açılımına, imkân ve avantajlarına izin vermeyecek bir şekilde öz(el)leştiriyor. Böylece taraf(tar)ların sınırlılıklarını yansıtabilen bu dil ve söylemler, müzakere ve diyalog imkânlarını tıkayıcı bir işlev görüyor. Sorunu aşmak için, sorunun parçası olan herkesin sağlıklı, tutarlı ve katılımcı bir anlama çabasına katkı sağlaması gerekiyor. Giderek müzminleşen bir sorunla beraber yaşamaya alışmak başta devletin olmak üzere gücü elinde bulunduran herkesin vazettiği bir reçete gibi dursa da böylesine derinleşmiş bir urla yaşamak olanaksızdır. Yeni çözüm dillerine hepimizin ihtiyacı var.

Anlamak kafa yormayı, sorunlarla boğuşmayı, konuya yoğunlaşmayı, düşüncede serbestliği, karşıt olanla duygudaşlığı, ötekini hissetmeyi, karşılıklı duygu transferlerinin yollarını genişletmeyi, ortak değerleri yüceltmeyi, kenarda kalmamayı, velhasıl sahici bir insanilikle ilişkilendirilebilecek bir üst ahlaksal çabayı gerektirmektedir. Böylece anlamakla kendimiz gibi olmayı ya da kendimiz gibi saymadığımızı fark etmeyi, ona yaklaşmayı, kendimizi açmayı, birbirimizi idare etmeyi, mevcut sorunları sahiplenerek birlikte konuşmayı ve bütün bunların üstesinden gelebilme iradesini, yeni bir konseptte duyduğumuz ortak arzuyu ifade ediyoruz.

Ne var ki taraflar, yaşadıkları acıları mı(s)tik bir evrene taşımakta her zaman ısrarlıdırlar. Şehvetle anlatılan acı(k)lı hikâyeler, mevcut dil bariyerlerini aşamayan yetersiz anlama çabaları, anla(ş)maya yönelik olmayan yüzeysel kritik ve muhabbet dilini açıkça örselıyor. Böylece Kürt sorunu da diğer pek çok sorunun ele alınışında açığa çıkan restleşmelerde olduğu gibi başta Devlet ve Kürt tarafı olmak üzere hemen her kesimi, bir “dil hapishanesi”nin (Jameson, 2002) içine kapatmaya, dilsizleşmeye, başka seslere sağırlaşmaya

ve karşılıklı körleşmelere yol açıyor. Anlayışsızlık gündelik gerçekliğin tabiatı olmaya başlıyor. Husumet, kabul gören bir dil olup çıkıyor (Krş. Kurban, 2008; Matur, 2008).

Aslında sorunları anlamlı bir metin gibi görmek ve bu metni de hermeneutik bir okumaya tabi tutmak gerekir. Hiç kuşkusuz bu durumda metnin yani sorunun da bize bir şeyler söylemesi gerekir. Her sorun gibi Kürt sorunu da tarihle, kültürle ve gündelik yaşamla bütünleşmiştir. Bu bağlamda metnin diline, metnin bağlamına, iç ve dış anlam şebekesine, bu şebekenin işleyiş biçimine ihtiyacımız var. Kürt sorununun anlamlı bir metin olarak kurgulanması durumunda metin içinde gezinen dillerin farklılığı, müzakereyi kısıtlayan engeller, dile yansıyan iktidar örüntüleri hemen dikkat çekecektir. Kürtler ve Türkler sorunun ele alınışında, kendi aralarında ortak bir projeye gelemedikleri gibi karşılıklılık esasına dayalı bir müzakere diline de sahip ve tabi değildirler. Gerçi bu çeşitlilik farklı bir açılım üretmek için yeni birtakım fırsatlara yol açabilirdi ama görünen o ki sorunun ele alınışında kullanılan dil ve pratikler, problemi Kürt ve Türk gerçekliği içinde ayrı arı ele almayı bütünleşme yanlısı adımlara karşı tercih etmektedirler.

Kürt sorununun bugün gelinen noktada ortaya çıkan sonuçları, ne yazık ki içtenlikli bir anlamının ve derinlikli bir kavrayışın imkânlarını güçlendirecek temalara sahip değildir. Çatışmacı bir kültürün güçlendiği toplumda, çatışmalar içinde bir taraf olarak konumlanmak siyasal düzeyde çözümsüzlüğü beslemektedir (Kentel, Ahıska, Genç, 2007b: 294). Önyargılar, karşılıklı restleşmeler, keskin çığırkanlıklar, vehimler, korku ve tedirginlikler, hak ihlalleri, kültürel taciz ve fırsatçılıklar ve şiddeti haklılık için yegâne araç olarak seferber eden iflah olmaz bir kutuplaşma bugün artık kaygı verici bir düzeye ulaşmış durumdadır.

Sonuç olarak merhameti önceleyen, anlamayı birlikte özgürleşmenin ön şartı sayan yeni bir dile ihtiyaç var. Her gün yeniden kurulan hikâyelerle bir mesafe alınamamaktadır. Savaşçı, hırçın ve günübürlük bir dilin sarmalında kaybolmadan, bütün bu dillerden azade

olarak kurulabilecek çoklu bir dile nasıl ulaşılabilir? Bu bağlamda şu sözlere kulak vermek gerekir:

“Bu kısır döngüden çıkış, ancak içerden konuşmakla, içeriden konuşup karşı çıkmakla mümkün görülmekte. Bu da ancak içleri giderek boşalan, aynı zamanda her şeyi anlattığı varsayılan ve kutuplaşan soyutlamaların mümkün olduğu kadar altına inmekle, orada insani pratikleri, çok boyutluluğu bulmakla mümkün olabilir. İçine düşülen, güvensizlik duygusuyla baş etmenin kolay, adeta “doğal” bir yolu olarak görünen “milliyetçiliğin” hangi “kanat”tan olursak olalım, hepimizi kendine benzettiğinin farkına varıp, kurgulanan kanatların dışına çıkıp konuşmak, stratejinin oyununu bozmak anlamına geliyor. Bu yönde farklı bir iletişim düşünmek; kimliklerin asgari düzeyde kaldığı gündelik hayata ve oradaki “muhabbet”e dönüp bakmak gerekiyor. Ara alanları, iç içe geçişleri, ötekisinde kendini görececek, onunla muhabbet etmeye imkân sağlayacak “yeni bir dil”, yeni bir kurgu gerekiyor. Ancak bu kurgu, karşılaşmayı ve dinlemeyi, beraber yazmayı, yazmanın kendisini öne koyacak ve ucu açık bir kurgu olabilir. Yazılacak nihai kurguyu değil; bitmiş, sınırları çizilmiş ve hapishaneye dönen ve her farklı ses duyduğunda, başka takımların farklı rengini, kıyafetini gördüğünde “iharet”, “tehdit” ve “düşman” gören bir kurgu değil; ötekinde kendinden bir parçayı keşfetmeyi sağlayacak sürecin kendisini öne çıkaran bir kurgu gerekli... Çünkü ancak o zaman dilsiz, sessiz, gösterişsiz hareketleri keşfedebilir; dayanışma gibi unuttuğumuz bir takım duyguları yeniden keşfedebiliriz. Bunun için de aslında insanların değil, kurguların çatıştığını görmek; dolayısıyla kurguların değil, insanların konuşmasını sağlamak yetecek” (Kentel, 2007a).

KAYNAKÇA

AKÇURA, Belma (2008). *Devletin Kürt Filmi -1925–2007 Kürt Raporları-*, İstanbul: Ayraç.

AKTAN, İrfan (2008). “Kürt Sorununun Çözümü ve Normalleşmesi Yolu: Ne PKK’ya rağmen ne de PKK’yla...” -Tanıl Bora, Ahmet İnel, Osman Kavala, Ömer Laçiner, Mithat Sancar ve Aysel Tuğluk İle Söyleşi”, *Birikim*, Sayı: 226 (Şubat), ss. 20–47.

AKYOL, Mustafa (2007). *Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek*, 5. b., İstanbul: Doğan.

ALGAR, Hamit (2007). *Nakşibendilik*, Çev. Cüneyt Köksal, 2.b., İstanbul: İnsan.

ALİNİA, Mino (2007). *Diaspora Mekânları Kürt Kimlikleri Öteki Olma Deneyimleri ve Aidiyet Politikaları*, Çev. Fahriye Adsay, İstanbul: Avesta.

BARTH, Fredrik (2001). *Kürdistan'da Toplumsal Örgütlenmenin İlkeleri*, Çev. Serap Rüken Şengül, Hişyar Özsoy, İstanbul: Avesta.

BAYRAMOĞLU, Ali (2008). "Otoriter-Militarist Sistemlerden Katılımcı Demokrasiye Geçiş Süreci", *Türkiye'de Kürtler –Barış Süreci İçin Gereksinimler-*, İstanbul: Heinrich Böll Stiftung Derneği, ss. 101–106.

BEŞİKÇİ, İsmail (1992). *Doğu Anadolu'nun Düzeni*, I-II, 3.b., Ankara: Yurt.

BOZARSLAN, Hamit (2002). "Kürt Milliyetçiliği ve Kürt Hareketi (1898–2000)", *Milliyetçilik -Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-*, Ed. Tanıl Bora, Cilt: IV, ss. 841–870.

BOZARSLAN, Hamit (2007). "Türkiye'de Kürt Sol Hareketi", *Sol -Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-*, Ed. Murat Gültekin, Cilt: VIII, ss. 1169–1207.

ÇAKIR, Ruşen (2004). *Türkiye'nin Kürt Sorunu*, İstanbul: Metis

ÇAY, Abdülhalûk (1993). *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, Ankara: Boğaziçi.

EISENSTADT, S. N. (1999). "Kemalist Yönetim ve Modernleşme: Bazı Karşılaştırmalı ve Analitik Görüşler", Çev. Meral Alakuş, *Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi*, Ed. Jacop M. Landau, İstanbul: İletişim, s. 19–37.

GELLNER, Ernest (1992). *Uluslar ve Ulusçuluk*, Çev. Büşra Ersanlı Behar, Günay Göksü Özdoğan, İstanbul: İnsan.

JAMESON, Jameson (2002). *Dil Hapishanesi*, Çev. Mehmet H. Doğan, İstanbul: Yapı Kredi.

KENTEL, Ferhat (2007a). "Tom Curiuse'dan Polat Alemdar'a Türk Milliyetçilikleri", *Zaman*, 26 Mayıs.

KENTEL, Ferhat; AHISKA, Meltem; GENÇ, Fırat (2007b). *Milletin Bölünmez Bütünlüğü - Demokratikleşme Sürecinde Parçalayan Milliyetçilik(ler)-*, İstanbul: TESEV.

KİRİŞÇİ, Kemal; WINROW, Gareth M. (2000). *Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi*, Çev. Ahmet Fethi, 3. B., İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.

KURBAN, Dilek (2008). "Kürt Sorununda Geçmiş, Bugün ve Gelecek: Adalet, Gerçek, Siyaset", *Türkiye'de Kürtler –Barış Süreci İçin Gereksinimler-*, İstanbul: Heinrich Böll Stiftung Derneği, ss. 55–66.

KUTSCHERA, Chris (2001). *Kürt Ulusal Hareketi*, Çev. Fikret Başkaya, İstanbul: Avesta.

LUNDGREN, Åsa (2008). *İstenmeyen Komşu -Türkiye'nin Kürt Politikası-*, İstanbul: Kitap.

MATUR, Bejan (2008). "Dağın Ardına Bakmak", *Zaman*, 13–16 Mart.

McCARTNEY, Clem (2007). “Çatışmayı Sona Erdirmeye Geçiş: Aktörlerin Motivasyonu”, *Türkiye’de Kürtler –Barış Süreci İçin Gereksinimler*, İstanbul: Heinrich Böll Stiftung, ss. 22–29

ÖKEM, Mekin Mustafa Kemal (2006). *Turkish modernity and Kurdish ethno-nationalism*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÖZCAN, Nihat Ali (1999). *PKK (Kürdistan İşçi Partisi) -Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi-*, Ankara: ASAM.

ÖZOĞLU, Hakan (2005). *Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği*, Çev. Nilay Özok-Gündoğan, Azat Zana Gündoğan, İstanbul: Kitap.

POULTON, Hugh (1999). *Silindir Şapka Bozkurt ve Hilal –Türk Ulusçuluğu ve Türkiye Cumhuriyeti-*, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Sarmal.

SMİTH, Anthony D. (1994). *Millî Kimlik*, Çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul: İletişim.

SUBAŞI, Necdet (2001). “Dinsel İtibarın Göstergeleri -Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Örneğinde Bir Yaklaşım”, *Avrupa Günlüğü*, Sayı: 1, s. 95–126.

ŞENGÜL, Serdar (2004). “İslâmcılık, Kürtler ve Kürt Sorunu”, *İslâmcılık –Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-*, Ed. Yasin Aktay, Cilt: VI, ss. 525–543.

TÜRKDOĞAN, Orhan (1999). *Güneydoğu Kimliği -Aşiret, Kültür, İnsan-*, 2.b., İstanbul: Alfa.

VAN BRUINESSEN, Martin (1995). *Kürdistan Üzerine Yazılar*, Çev. Nevzat Kırac, Bülent Peker ve diğ., 3.b., İstanbul: İletişim.

VAN BRUINESSEN, Martin (2003). *Ağa, Şeyh, Devlet*, Çev. Banu Yalkut, İstanbul: İletişim.

YALÇIN-HECKMANN, LALE (2006). *Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık İlişkileri*, Çev. Gülhan Erkaya, 2. b., İstanbul: İletişim.

YEĞEN, Mesut (1999). *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, İstanbul: İletişim.

YEĞEN, Mesut (2006). *Müstakbel Türk’ten Sözde Vatandaşa -Cumhuriyet ve Türkler-*, İstanbul: İletişim.

YILDIZ, Ahmet (2001). *Ne Mutlu Türküm Diyebilene -Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919–1938)*, İstanbul: İletişim.

YÜKSEL, Müfit (1993). *Kürdistan’da Değişim Süreci*, Ankara: Sor.

ZÜRCHER, Eric Jan (1998). *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, Çev. Ömer Laçiner, 3.b., İstanbul: İletişim.

